

О. Л. Руда,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

КРЕДИТ ЯК ПІДГРУНТЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ ТА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

O. Ruda,
Candidate of economic sciences, associate professor of department of finances, banking and insurance,
Vinnytsia national agrarian University, Vinnytsya

CREDIT AS THE BASIS FOR THE RELATIONSHIP BETWEEN ENTERPRISES AND COMMERCIAL BANKS

У статті розглядається взаємовідносини між підприємствами та комерційними банками. Визначено поняття "кредит" як в загальному, так і з економічного погляду. Висвітлено види кредитів для підтримки фінансової стабільності та розвитку підприємницької діяльності. Досліджено причини виникнення кредитних відносин. Описано процедуру забезпечення процесу відтворення, що в свою чергу створює саму основу взаємовідносин підприємств з комерційними банками. Нами було відмічено, що у процесі кредитування підприємств насамперед ураховуються індивідуальні особливості кругообороту їхніх оборотних коштів. Такі особливості індивідуального кругообороту коштів підприємств і призводять до внесення змін у особливості надання кредитів для задоволення виробничих потреб підприємств. У статті було досліджено динаміку основних показників банківського сектору України в період з 2012 року по 2016 рік. Наведено проблеми функціонування кредитних відносин підприємств та комерційних банків, а також запропоновано заходи для покращення механізму кредитування підприємницької діяльності.

The article deals with the relationship between enterprises and commercial banks. The concept of "credit" is defined both in general and from the economic point of view. Covered types of loans to support financial stability and business development. The reasons for the emergence of credit relations are investigated. The procedure for ensuring the reproduction process is described, which in turn creates the very basis of the relationship between enterprises and commercial banks. We have noted that in the process of lending to enterprises, first of all, the individual peculiarities of the circulation of their working capital are taken into account. Such features of the individual circle of funds of enterprises and leads to changes in the specifics of loans to meet the production needs of enterprises. The article analyzes the dynamics of the main indicators of the banking sector of Ukraine in the period from 2012 to 2016. The problems of functioning of credit relations of enterprises and commercial banks are presented, and also measures are proposed to improve the mechanism of business lending.

Ключові слова: підприємництво, комерційний банк, кредит, грошові потоки, господарська діяльність, капітал, кредитні відносини, товарне виробництво, процес відтворення.

Key words: entrepreneurship, commercial bank, credit, cash flows, economic activity, capital, credit relations, commodity production, reproduction process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі економічного розвитку України відбулось стрімке зростання обсягів дебіторсько-кредиторської заборгованості підприємств як в абсолютному виразі, так і відносно їх оборотних активів. Оскільки що для підтримки та розвитку підприємницької діяльності постійно необхідні вливання в їх розвиток. Одним із таких вливань є запозичення тимчасово вільних коштів в банківському секторі. Саме здатність банків забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами значною мірою залежать перспективи подальшого економічного зростання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами кредитування підприємництва займався Й. АШумпетер, П. Самуельсон, Л. Мизес. Доціль-

но також відзначити роботи Я. В. Белінської, З.С. Варналія, В.Є. Воротіна, В.М. Геєця, О.В. Дзюблюка, Я.А. Жаліла, О.В. Кужель, Д.В. Ляпіна, О.Л. Малахової, Д.С. Покришка та багатьох інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Розглянути особливості взаємовідносин підприємств та комерційних банків на основі надання кредиту для розвитку та фінансового процвітання підприємницької діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішньому етапі одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківський кредит як головне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форми власності та сфери господарювання. Незважаючи на те, що кризові явища

в економічній системі практично підірвали фінансову стійкість більшості вітчизняних підприємств, внаслідок чого різко скоротилась кількість надійних фірм-позичальників, кредитні операції залишаються головним видом активних операцій комерційних банків, в який вкладається переважна більшість залучених банками ресурсів.

Кредитна операція — це договір про видачу кредиту, супроводжуваний записами по банківських рахунках, з відповідним відбиттям у балансах кредитора й позичальника [3, с. 20].

Визначаються такі види кредитних операцій:

1. Товарний кредит — господарська операція, що передбачає реалізацію продукції на умовах відстрочки платежу, якщо така відстрочка є більшою, ніж звичайні строки банківських рахунків або перевищує 30 календарних днів з дати реалізації.

2. Комерційний кредит — господарська операція, що передбачає авансування продукції з відстрочкою дати реалізації, якщо така відстрочка є більшою, ніж звичайні строки поставки.

3. Фінансовий кредит — господарська операція, що передбачає видачу засобів у борг на певний строк і під певні відсотки з поверненням основної суми заборгованості й нарахованих відсотків.

Суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які самостійні підприємства. Кредитні відносини характеризуються тим, що їх суб'єктами є дві сторони: одна з них у рамках конкретної кредитної угоди називається кредитором, інша — позичальником. Грошові чи товарно-матеріальні цінності, витрати або виконана робота та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту.

Стаття 1 Закону України "Про банки і банківську діяльність" визначає банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [6].

Кредит — кошти й матеріальні цінності, що надаються кредитором у користування позичальнику на визначений строк та під відсоток.

Ефективна господарська діяльність підприємства неможлива без періодичного використання позикового капіталу. Потреба в кредитуванні викликана такими загальними економічними і специфічними причинами [2, с. 109]:

- 1) розривом у часі між рухом товарної і грошової маси;
- 2) невідповідністю між видатками і надходженнями грошових коштів в окремі проміжки часу;
- 3) складністю точного прогнозування потреби в оборотних коштах, відхиленням фактичної потреби в оборотних коштах від нормативу;
- 4) характером виробничого процесу;
- 5) сезонністю виробництва і реалізації продукції.

Кредитування підприємницької діяльності здійснюється методом видачі банками фінансових кредитів.

Для кредитування підприємницької діяльності банки можуть використати наступні форми кредиту: банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний, бланковий, консорціумний.

Комерційні банки можуть видавати кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їхньої галузевої приналежності, статусу, форми власності у випадку наявності в них реальних можливостей і правових форм забезпечення своєчасним поверненням кредиту й сплати відсотків (комісійних) за користування кредитом. Кредити видаються суб'єктам підприємницької діяльності в безготівковій формі як у національній, так і в іноземній валюті [7, с. 28].

Кредитні взаємини регламентуються на підставі кредитних договорів, що містяться між кредитором і позичальником тільки в письмовій формі, які визначають взаємні зобов'язання й відповідальність сторін і не можуть змінюватися в односторонньому порядку.

Кредитний договір може бути укладений як методом складання одного документа, підписаного кредитором і позичальником, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами, підписаними сторонами, що їх посилає.

Використання різноманітних форм кредитування підприємства прискорює рух грошових і матеріальних ресурсів та сприяє підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності.

Визначаючи потреби в кредитах, підприємства виходять із загальної потреби у коштах і наявності таких.

Загальноекономічною причиною появи кредитних відносин є товарне виробництво (рис. 1). Основою функціонування кредиту є рух вартості у сфері товарного обміну, в процесі якого виникає розрив у часі між рухом товару і його грошовим еквівалентом, відбувається відокремлення грошової форми вартості від товарної. Якщо рух товарних потоків випереджає грошовий, то підприємства — споживачі товарів із настанням моменту плати за них не завжди мають достатні кошти, що може зупинити нормальний процес відтворення. Коли рух грошових потоків випереджає товарні, то на підприємствах нагромаджуються тимчасово вільні кошти [8, с. 124].

Для розвитку кредитних відносин необхідні певні умови. По-перше, учасники кредитної угоди — кредитор і позичальник, мають бути юридично самостійними суб'єктами, які матеріально гарантують виконання зобов'язань. По-друге, інтереси суб'єктів кредитної угоди повинні збігатися.

Для забезпечення всього процесу відтворення необхідно, щоб підприємства мали необхідні оборотні кошти, які вони використовують для придбання оборотних виробничих фондів. Із стадії виробничих запасів оборотні кошти переходять у незавершене виробництво, а потім у готову продукцію. У свою чергу, готова продукція, призначена для продажу, стає товаром і реалізується. Виручка від реалізації поступає на рахунок підприємства.

За браком власних оборотних коштів підприємства залучають банківські кредити, кошти інших кредиторів та комерційний (товарний) кредит. Кредит дає змогу доцільніше організувати оборот коштів підприємств, не витратити значних фінансових ресурсів на створення зайвих запасів сировини й матеріалів.

У процесі кредитування підприємств насамперед ураховуються індивідуальні особливості кругообороту їхніх оборотних коштів. Особливості індивідуального кругообороту коштів підприємств проявляються у розбіжності в часі між вивільненням з обороту вартості в грошовій



Рис. 1. Причини виникнення кредитних відносин

Джерело: [7, с. 27].

формі та авансуванню коштів у новий оборот. Такі розбіжності відбуваються, передусім, через сезонність виробництва. Сезонність виробництва зумовлює в одні періоди випереджаюче зростання виробничих витрат порівняно з надходженням коштів і спричиняє додаткову потребу в коштах понад ті, що є в розпорядженні підприємства. В інші періоди витрати виробництва зменшуються або зовсім припиняються, збільшується вихід готової продукції та надходження грошової виручки, частина якої виявляється тимчасово вільною [8, с. 130].

Таке чергування зростання додаткових потреб у коштах і створення тимчасово вільних залишків їх на тому самому підприємстві створюють реальну економічну основу для використання кредитів на формування виробничих і оборотних фондів та погашення їх через певний час.

Взагалі особливості індивідуального обороту коштів підприємства зумовлюються багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами.

До об'єктивних факторів належать:

- галузева належність підприємства;
- характер виробничого процесу;
- сезонність виробництва.

До суб'єктивних факторів належать:

- рівень організації виробництва;
- рівень організації збуту й постачання;
- інші фактори.

Розрізняють два види кругообороту коштів підприємства: відносно рівномірний і переважно нерівномірний.

Перший вид властивий підприємствам нафтової, вугільної, металургійної та інших галузей промисловості. Для підприємств цієї групи характерна відсутність тривалого лагу (періоду) між надходженням і витрачанням коштів.

Другий вид характерний для підприємств легкої, харчової, лісової промисловості, сільськогосподарських підприємств. У них завжди виникає певна невідповідність між витратами коштів і надходженням коштів від реалізації продукції. У підприємств з нерівномірним кругооборотом коштів додаткова потреба в кредиті пояснюється сезонністю виробництва, значною тривалістю обороту оборотних коштів. Тривалість виробничого циклу може коливатися від кількох днів (ви-

робництво деяких харчових продуктів) до кількох місяців і років (виробництво сільськогосподарської продукції, суднобудування) [8, с. 138].

Отже, кредит необхідний і для підтримання кругообороту фондів діючих підприємств, що обслуговують процес реалізації продукції.

Починаючи з 2014 року тенденція до кількості діючих банків знизилась від 180 до 96 в 2016 році, а кількість банків з іноземним капіталом останні два роки знаходиться в незмінній кількості. Питома вага валових кредитів суб'єктів господарювання у ВВП країни в 2016 році становило 35,5 %, що на 6,3 % менше ніж в попередньому році. На нашу думку, це зменшення може бути зумовлене високою вартістю кредиту, що призвело до зменшення суми наданих кредитів, які

в 2015 році становили 614 млрд грн, то вже в 2016 році ця цифра зменшилась до 477 млрд грн [4].

Питома вага коштів суб'єктів господарювання у ВВП країни в 2016 році становила 17,3 %, що на 0,3% менша за попередній рік. Частка чистих кредитів суб'єктів господарювання має таку ж тенденцію зменшення. В 2015 році їх відсоток становив 30,9 %, а вже в 2016 році ця цифра зменшилась на 10,9 %. Загалом чистий прибуток /збиток банківського сектору в 2016 році склав збиткову суму у розмірі -159,4 млрд грн. І така тенденція спостерігається останні три роки поспіль, у 2014 році ця цифра склала — 33,1 млрд грн, у 2015 році — 66,6 млрд грн (табл. 1).

Першочергова проблема у кредитуванні підприємств являється високою вартістю кредиту, труднощі з одержанням довгострокових кредитів, його недостатнє заставне забезпечення. Пояснюється це так, що довгострокові кредити одні з найзикованіших для банку у зв'язку з нестабільним становищем в Україні та економічними дисбалансами, скачками валютного курсу гривні, порівняно високим рівнем інфляції та іншими чинниками (поведінка інвесторів, відносини з МВФ тощо). Однак, додаткове фінансування потрібне саме збитковим підприємствам, банки ж надають кредити тим, які мають стабільний дохід. Останнім часом в Україні існує тенденція щодо збільшення кількості проблемних підприємств, оскільки вони використовували кредитні ресурси в основному для отримання прибутку, а не для підтримки та розвитку підприємства. Саме це зумовлює небажання кредитних установ зміцнювати кредитну політику, а суб'єктів економічної діяльності змушує здійснювати пошуки альтернативних джерел кредитних ресурсів.

Необхідно відзначити, що у період ринкових перетворень в економіці України у розрізі банківського напряму слід виокремити наступні можливі шляхи удосконалення кредитних взаємовідносин, а саме [1, с. 147]:

- застосування відповідних заходів щодо стимулювання довгострокового кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності;
- оптимізація процентної політики банку щодо встановлення диференційованих підходів до кредитування підприємств малого та середнього бізнесу;

— удосконалення механізму зменшення або уможливлення кредитних ризиків шляхом створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності позичальників, поліпшення умов забезпечення кредиту;

— створення належної інфраструктури кредитного ринку та розробка відповідних правових документів щодо захисту прав кредиторів;

— удосконалення юридичної основи реструктуризації заборгованості та відповідних економічних механізмів видозміни заборгованості;

— вдосконалення організаційної структури підрозділів банку та розмежування функцій у кредитному процесі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, з метою покращення кредитних взаємин комерційних банків із суб'єктами підприємницької діяльності в Україні, з нашої точки зору, необхідно звернути увагу на такі заходи:

1. Нинішня банківська система, в особливості механізм кредитування підприємницької діяльності, потребує змін в структурі надання фінансової допомоги об'єктам господарювання, а саме передбачення законодавчих статей щодо кредитування підприємств для виведення з кризового становища (рефінансування).

2. Одна із стратегій комерційних банків щодо кредитування підприємницької діяльності має бути спрямована на фінансування інноваційних проектів, особливо у сфері технологій, та задоволення виробничих потреб підприємств.

3. Постійний моніторинг інформації щодо економічних показників для покращення господарської структури кредитного портфелю банку.

Подальші наукові дослідження пов'язані з вивченням методів фінансування інноваційних розробок підприємств.

Література:

- Дзюблук О.В., Малахова О.Л. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки: монографія. — Тернопіль: Вектор, 2008. — 324 с.
- Крупка М.І., Скаско О.І. Стратегія управління процесом кредитування реального сектору економіки // Фінанси України. — № 7. — 2003. — С. 108—112.
- Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посібник. — 3-тє вид. — К.: Т-во "Знання", 2002. — 215 с.
- Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
- Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

Таблиця 1. Основні показники банківського сектору України, млн грн

Показники	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість діючих банків - у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	174 22	180 19	145 19	117 17	96 17
Загальні балансові показники (млрд грн)					
Загальні активи - у т.ч. в іноземній валюті	1264 503	1409 513	1477 667	1571 197	1737 788
Чисті активи - у т.ч. в іноземній валюті	1125 450	1278 470	1290 565	1254 582	1256 519
Валові кредити суб'єктам господарювання - у т.ч. в іноземній валюті	634 227	727 252	820 400	831 492	847 437
Чисті кредити суб'єктам господарювання	553	648	710	614	477
Валові кредити фізичним особам - у т.ч. в іноземній валюті	184 84	189 67	208 101	176 97	157 83
Чисті кредити фізичним особам	133	145	144	96	76
Кошти суб'єктів господарювання - у т.ч. в іноземній валюті	221 80	258 81	283 114	349 141	413 177
Кошти фізичних осіб - у т.ч. в іноземній валюті	368 187	443 189	403 214	402 215	437 239
Рівень проникнення (%)					
Валові кредити суб'єктам госп. / ВВП	43,4	47,7	51,7	41,8	35,5
Чисті кредити суб'єктам госп. / ВВП	37,9	42,6	44,7	30,9	20,0
Валові кредити фізичним особам / ВВП	12,6	12,4	13,1	8,8	6,6
Чисті кредити фізичним особам / ВВП	9,1	9,5	9,1	4,8	3,2
Кошти суб'єктів господарювання / ВВП	15,1	17,0	17,8	17,6	17,3
Кошти фізичних осіб / ВВП	25,2	29,1	25,4	20,2	18,3
Фінансові результати (млрд грн)					
Чисті процентні доходи	49,2	49,1	52,2	39,1	44,2
Чисті комісійні доходи	18,1	21,0	23,1	22,6	24,2
Відрахування в резерви	22,3	28,0	84,4	114,5	198,3
Чистий прибуток/збиток	6,0	1,4	-33,1	-66,6	-159,4

Джерело: [5].

7. Рябініна Л. Теорія і практика кредитних відносин в Україні // Вісник НБУ. — № 2. — 2003. — С. 26—29.

8. Фінанси підприємств: підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. 2-ге вид., перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.

References:

- Dzubluk, O.V. and Malakhova, O.L. (2008), Banky i pidpryemstva: kredytni aspekty vzaiemodii v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky [Banks and enterprises: credit aspects of interaction in a market economy transformation] Vector, Ternopil, Ukraine.
- Krupka, M.I. and Skasko, O.I. (2003), "Strategy for managing the lending process of the real sector of the economy", Finansy Ukrainy, no 7, pp. 108—112.
- Lagutin, V.D. (2002) Kredytuvannia: teoriia i praktyka [Lending: theory and practice], 3rd ed, Knowledge, Kyiv, Ukraine.
- Ministry of Finance of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 2 April 2018).
- National Bank of Ukraine (2018), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 4 April 2018).
- The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About banks and banking activities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 2 April 2018).
- Ryabinina, L. (2003) "The theory and practice of credit relations in Ukraine", Visnyk NBU, no 2, pp. 26—29.
- Podderyogin, A.M. (2000) Finansy pidpryemstv [Finances of enterprises], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 06.04.2018 р.*